

კიკნაძე 2007: კიკნაძე, ზ. *ქართული ფოლკლორი*. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2007.

მამისიმედიშვილი 2020: მამისიმედიშვილი, ხ. ჩეხური და ინგუშური თქმულებები ნართებზე. გამოკვლევა, ტექსტები და კომენტარები. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2020.

მასეი 2018: Massey, A. *What are the Dysfunctional Family Archetypal Rules and Roles?* <https://www.alexandramassey.co.uk/post/what-are-the-dysfunctional-family-archetypal-rules-and-roles>, retrieved in 21.04.2020.

პროპი 1984: პროპი, ვ. *ზღაპრის მორფოლოგია*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1984.

რუპერტი 2012: Rupert, F. *Symbiotic Trauma and Symbiotic Entanglements* <https://www.gesunde-autonomie.de/images/pdf/symbiotic-trauma-conference-ruppert.pdf>, retrieved in 21.04.2020.

კვოლს-კორბეტი 1988: Quall-Corbet, N. *The Sacred Prostitute. Eternal Aspect of the Feminine*. Toronto: INNER CITY BOOKS, 1988.

შარპი 1991: Sharp, D (ed.). *C. G. Jung Lexicon: A Primer of Terms and Concepts*. Toronto: University of Toronto Press Incorporated, 1991.

ჰენდერსონი 2005: Henderson, J.L. *Threshold of Initiation*. Wilmette, Illinois: Chiron Publications, 2005.

Rusudan Cholokashvili

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

Duality of Mortal and Resurrected Deities and its Traces in the “Etheriani”

For the state alone, a throne and a palace are not enough. In order to renew the dormant world, the young governor of the country must also have a queen. Similarly, the controversy between Absalom and Murman in the Ethereum and the death of the king caused by the loss of the ether must be explained. I.e. The opposing sons of “Eteriani” are also the faces obtained as a result of the artistic processing of metamorphic creatures representing the ancient deity of the sun.

Kay words: “Eteriani, Mortal, Deities, Resurrected.

რუსუდან ჩოლოყაშვილი

საქართველო, თბილისი

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

მოკვდავ და მკვდრეთით აღმდგომ ღვთაებათა ორსახოვნება და მისი კვალი „ეთერიანში“

უმველესი ქართული ეპოსის „ეთერიანის“ ფინალში მისი სამივე გმირი ტრაგიკულად იღუპება, თუმცა შემდეგ მცენარეთა სახით უბრუნდებიან ცოცხალთა სამყაროს. მიჯნურთა – ეთერისა და აბესალომის მეტამორფოზა იისა და ვარდის სახით ხდება, ზოგი ვარიანტის მიხედვით კი მათ საფლავებზე ალვის ხეები ამოდის (ჩიქოვანი, №4); ხელმწიფისა და დედოფლის მოღალატე მურმანი კი ეკლად აღმოცენდება ამ საფლავთა შორის. ია და ვარდი, როგორც აღმდგომი და განახლებადი, ე.წ. მოკვდავი და მკვდრეთით აღმდგომი, ღვთაებების სიმბოლური გამოხატულებანი, არაერთგზის არის გააზრებული ქართული ფოლკლორის სხვადასხვა ჟანრში: ზღაპრებში, აკვნის სიმღერებში და ინფექციურ დაავადებათა, ე.წ. ბატონების, ოჯახში მობრძანების დროს შესასრულებელ სავალდებულო სიმღერებში (კოტეტიშვილი 1961; გიორგაძე 1993: 88; ჩოლოყაშვილი 2016: 42). ალვის ხეთა მოხსენიებაც ხშირია ქართულ საწესჩვეულებო პოეზიის ნიმუშებში, რომელთაც ასევე რიტუალური დანიშნულება აქვს (ბარდაველიძე 1957: 92). „ეთერიანის“ სიუჟეტის ძირითადი ხაზის მქონე ქისტურ თქმულება „ვაზი სიყვარულისაში“ (ქისტური 1855: 155-174) კი მიჯნურთა საერთო საფლავზე ხეებს აყოლილი ორი ვაზია ამოსული. ყოველივე ეს, რასაკვირველია, მითოსური აზროვნების კვალზე მიაჩნებებს ამ ნაწარმოებებში. ზ. კიკნაძე „ეთერიანის“ მთავარი გმირების დაღუპვასთან დაკავშირებით სამართლიანად აღნიშნავს: თითქოს „ეთერიანის“ დასასრული ტრაგიკულია, მაგრამ სიყვარულის დამარცხების მიუხედავად ის „გააღწევს ამ წუთისოფლის მიღმა, სადაც ხდება გაყრილთა შეყრა, რისი ნიშანიც მათ საფლავზე ამოსული ია და ვარდია“ (კიკნაძე 2001: 79).

„ეთერიანში“ საფლავებზე აღმოცენებულ მცენარეთა გარდა სხვა არაერთი მითოსური წარმომავლობის სახე-სიმბოლოც გვხვდება, რომლებიც სპეციალურ შესწავლას მოითხოვს. ამჯერად,

ძირითადად, შეეჩერდები ურთიერთ სამკვდრო-სასიცოცხლოდ დაპირისპირებული მისი ორი მთავარი გმირის – აბესალომისა და მურმანის სახეთა მითოსურ ფესვებზე და მათ განვიხილავ მოკვდავ და მკვდრეთით აღმდგომ უძველეს ღვთაებებთან მიმართებაში. ამ ნაწარმოების ვაჟი პერსონაჟების მითოსური ძირების დასაფიქსირებლად თუ გარკვეული ძალისხმევაა საჭირო, ეს არ ითქმის მათი ცილობის ობიექტის – ეთერის შესახებ. ის რომ გამოკვეთილად მითოსური აზროვნების შედეგად შექმნილი სახესიმბოლოა, ეჭვს გარეშეა. ამაზე ჯერ კიდევ ნ.მარი (მარი 1927) და დ. შენგელაია (შენგელია 1955: 206-208) მიუთითებდნენ, როდესაც ეთერის სახეს იშთარს უსადაგებდნენ. მართლაც, ყველაფერში ჩანს მისი არაამქვეყნიური ბუნება: ჯერ ერთი, ის ვაშლის შექმნის შედეგად ჩაესახა მამაკაცს კანჭში, შემდეგ კი მასზე ისეთმა ღვთაებრივმა არსებებმა იზრუნეს, როგორებიც ფრინველები არიან. მაგალითად, კაცის მიერ მოკვეთილი და გზაზე დაგდებული კანჭი ორბმა თავის ბუდეში წაიღო და გოგო იქ დაიბადა (ჩიქოვანი N2, N32); ის მაღალი ხის კენწეროზე აღზარდა ყორანმა, სხვა ვარიანტის მიხედვით კი – არწივმა (ჩიქოვანი N10, N26); ბავშვი დღით იზრდებოდა და არა – წლით; მის ხელში პური არ ილეოდა; ნაწარმოებში ეთერი მზედაც მოიხსენიება და – მთვარედაც და ასევე ქალღვთაებათა დარად ძაფის მრთველია. ყოველივე ეს, რასაკვირველია, ეთერის ღვთაებრივ წარმომავლობაზე მეტყველებს (ამ საკითხთან დაკავშირებით ვრცლად არის საუბარი ჩემს ნაშრომში (ჩოლოყაშვილი 2016: 33-50). ვ. კოტეტიშვილი ქართულ ხალხურ ძეგლებთან დაკავშირებით, რომლებშიც „ეთერიანსაც“ გულისხმობდა, წერდა, რომ საინტერესო იქნება მათში საგაზახულო დღეობათა კვალის ძიებაო (კოტეტიშვილი 1967: 305). ამ ეტაპზე ჩემს მიზანს სწორედ „ეთერიანის“ შესწავლა შეადგენს ამ საგაზაფხულო დღეობათა მიძღვნის ობიექტებთან – მოკვდავ და მკვდრეთით აღმდგომ ღვთაებებთან მიმართებაში. ამდენად, შევეცდებით ამ ღვთაებების ფუნქციებთან გარკვეულ კავშირში გავიაზროთ ამ ნაწარმოების სამივე მთავარი გმირის როლი და დანიშნულება. თავიდანვე შეიძლება ითქვას, რომ ეთერის გარდა არა მარტო აბესალომი, არამედ მურმანიც გენეტიკურ სიახლოვეს იჩენს სწორედ ამ მკვდრეთით აღმდგომ ნაყოფიერების ძალის მომნიჭებელ ღვთაებასთან.

უმველესი ხალხების ამ ტიპის მითების მთავარი გმირი, როგორც წესი, გახლავთ სამყაროს განმასახლებელი და ამყავებელი – სინათლის, სიცოცხლისა და ყოველგვარი სიკეთის მომნიჭებელი მზის ღვთაება. მას კი მუდმივად უპირისპირდება და სასიკვდილოდ იმეტებს სამყაროსათვის უნაყოფობის, სიბნელისა და სიკვდილის განმასახიერებელი მიცვალებულთა სამყაროს – ქვესკნელის ღვთაება. ნაყოფიერების ღვთაებაც და მისი მუდმივი მეტოქეც ამ ტიპის მითებში, ძირითადად, ადამიანის სახით არიან წარმოდგენილნი. ამ ღვთაებებთან დაკავშირებით ზ. კიკნაძე წერდა, რომ „კოსმიური რიტმის იძულებით არც ნერგალი და არც შამაში არ რჩებიან ერთ ადგილზე; ისინი განუწყვეტლივ იცვლიან ასპარეზს: სინათლისა და სიცოცხლის მომტანი ღმერთი ქვესკნელში ჩადის; ქვესკნელის ბატონი და მკვდრების მეფე ცაში ადის“. მეცნიერი აქვე იხსენებს შუამდინარელი თეოლოგის თვალსაზრისს, რომ „შამაში და ნერგალი ერთი და იგივეა“, რასაც ზუსტად ესადაგებაო ჰერაკლიტეს გამოხატულებაში: „ერთია სიკვდილის ღმერთი ჰადესი და სიცოცხლის ღმერთი დიონისე“ (კიკნაძე 2006: 183).

მსოფლიოს უმველეს ხალხთა ეს ურთიერთ დაპირისპირებული ანთროპოლოგიური ღვთაებები მზის უზენაესი ღვთაების ის გამოვლინებებია, რომელთაც კიდევ უფრო ადრეულ პერიოდში სამყაროს ხის ტოტების, ტანისა და ფესვების ურთიერთ დაპირისპირებული არსებების ზოომორფული სახეები ჰქონდათ – ზეცაში – ფრინველისა (არწივი, ფასკუნჯი ...), შუასკნელში ჩლიქოსნების (ირემი, ცხენი) ქვესკნელში კი მიწისქვეშეთისა თუ წყლის არსებების (გველი, თევზი...), ამ ზოომორფული სახით წარმოდგენილ ღვთაებრივ არსებებს იმ უმველეს პერიოდში თავის თავში აერთიანებდა ზღაპრული პერსონაჟი – გველეშაპი, რომელიც სამყაროს ხის სამივე სფეროს არსებათა ნიშნების მატარებელია და, ამდენად, მათი ერთობის განსახიერება (ჩოლოყაშვილი 2004: 39-40). მკვდრეთით აღმდგომი ეს ზოომორფული სახით გამოვლენილი ღვთაებები მხოლოდ მოგვიანებით წარმოჩნდნენ მეცნარეთა სახით („ეთერიანის“ მიხედვით: იად, ვარდად და მათთან დაპირისპირებულ ეკლად). სულ ბოლოს კი მათ ადამიანების სახე მიიღეს (ოსირისი, ისიდა, სეთი...). როგორც მ. ხიდაშელი აღნიშნავს, ღვთაებათა ანთროპოლოგიის პროცესი მოგვიანებით – ძვ. წელთაღრიცხვის I ათასწლეულისათვის დაიწყო (ხიდაშე

ლი 2001: 87). ე.ი. ადამიანის სახის მქონე ურთიერთ დაპირისპირებული მითოსური არსებებიც ერთი ღვთაებრივი მთლიანობის ორ გამოვლინებად უნდა გავიაზროთ, მის ამქვეყნიურ და იმ-ქვეყნიურ სახესხვაობებად, ერთი ღვთაების მეტამორფოზულ ფერისცვალებებად. მათ ერთობაზე გარკვეული მინიშნებაც არის ეგვიპტურ მითში: მზის ღვთაება ოსირისის მკვლელებს ხომ ოსირისისავე მშობლების შვილია – მისი ძმა. ჯადოსნური ზღაპრების ანთროპოლოგიური სახის მქონე პერსონაჟებიც ხომ ხან დები არიან, ხან კი – ძმები და აქაც სწორედ მათი ურთიერთ დაპირისპირება ქმნის ერთ ღვთაებრივ სრულყოფილებას. იმ ზღაპრებშიც კი, სადაც ურთიერთ დაპირისპირებული პერსონაჟები არ არიან დები თუ ძმები და ჭაბუკს გველემშაპი, დევი თუ რკინის კაცი... უპირისპირდება, ისინიც ერთი ძირიდან არიან ამოზრდილნი. ე. ი. ჯადოსნური ზღაპრის ვაჟი გმირიც იმ ქვეყანას – მიცვალებულთა სამყაროში გადასვლისას განიცდის მეტამორფოზას: გველემშაპად, დევად... და მხოლოდ ამის შემდეგ, განახლებული ენერგიით, უბრუნდება თავის ადრინდელ სამყოფელს დაკარგულ მეუღლესთან ერთად. ამდენად, ჯადოსნური ზღაპრის გმირიც აუცილებლად უნდა დაბრუნდეს იქ, საიდანაც გავიდა და ხელახლა იქორწინოს. ვ. პროპიც თავის „ზღაპრის მორფოლოგიაში“ მიუთითებდა, რომ გარკვეული ტიპის ჯადოსნურ ზღაპრებში 31-ე სვლის მიხედვით, ადგილი ჰქონდა განმეორებულ ქორწინებას (პროპი 1984: 105). მინამ კი ხდებოდა გმირის დაბრუნება (პროპი 1984: 97). ქართული ზღაპრების მიხედვით კი უნდა ითქვას, რომ გმირის დაბრუნება და ხელახლა დაქორწინება, ძირითადად, ერთდროულად ხდება, რის შემდეგადაც ხელმწიფის სასახლეს გადაეხსნება შავები და გაზაფხულის ფერებით იმოსება. ე.ი., სწორედ, მეორე ქორწინებას მოჰყვება ქვეყნიერების გამოღვიძება და განახლება ზღაპარში. აღსანიშნავია ისიც, რომ მითებში საუბარი ეხება ღვთაებათა შეუღლებას, ჯადოსნური ზღაპრის გმირები უკვე მითოსიდან გამოსული გენეტიკურად ღვთაებრივი წარმომავლობის მხატვრული სახეებია. ე.ი. მითი თუ რწმენის საფუძველზე ამოზრდილი აზროვნების ფორმაა, ზღაპარი მხატვრული შემოქმედების ნაყოფია (ჩოლოყაშვილი 2009: 5). ასეა გვიანდელი პერიოდის ქართული ეპოსი „ეთერიანიც“. ასევე არც აქ არის მეფის დამღუპველი მისთვის უცხო და გადამთიელი, ის მისივე სასახლის წევრია – მისი ვეზირი.

ამავე მოვლენასთან უნდა გვეკონდეს საქმე ყველა ხალხის მოკვდავ და მკვდრეთით აღმდგომ – მზის ღვთაებებთან დაკავშირებით. ისიც მსგავსად თავად მზისა, უკვდავია და მხოლოდ სახესა და სახელს იცვლის – მეტამორფოზას განიცდის. ამგვარად, ამ ტიპის მითებში ერთმანეთთან სამკვდრო – სასიცოცხლოდ დაპირისპირებულნი მხოლოდ ერთი ღვთაების ამქვეყნიური და იმ ქვეყნიური სახესხვაობანი არიან: ოსირისი და სეთი, ადონისი და არესი, მარდუქი და ურჩხული, ორმუზი და არიმანი, აპოლონი და პითონი, ბალუ და მუტუ ... ე.ი. ეს წყვილები ერთი ღვთაების ნაირსახეობანი არიან, რამეთუ სამყარო ერთ მთლიანობად გაიაზრებოდა ოდითგანვე, მიუხედავად იმისა შედგებოდა სამყაროს ხის სამი განზომილებისაგან, თუ – ორი სფეროსგან – ცოცხალთა სამყოფლისა და მიცვალებულთა საუფლოსაგან. არქაული ადამიანისათვის სიცოცხლეს არ გააჩნია საზღვარი სივრცესა და დროში. სიცოცხლე მარადიულად გრძელდება და მთელ ბუნებას მოიცავს (კასირერი 1983: 154).

მზის ღვთაება გარდასახვის უნარს იძენს მიცვალებულთა ქვეყანაში გადასვლით ისევე, როგორც ტყეში ინიციაციის რიტუალ გამოვლილი ყმაწვილი.ე.ი. ჯერ კიდევ გვაროვნული წყობილების პერიოდში, თურმე, ითვლებოდა, რომ არა მხოლოდ ღვთაებას შესწევდა ძალა სახისა და სახელის შეცვლისა, არამედ – ადამიანსაც. როგორც ვ.პროპი აღნიშნავს, უძველესი რწმენის მიხედვით, ყმაწვილი ტყეში ურჩხულის ფორმის ქოხში ინიციაციის უმძიმესი წეს-ჩვეულების შესრულების დროს კვდებოდა და შემდეგ კვლავ აღდგებოდა ახალ ადამიანად. ე.ი. ეს იყო, ეგრეთ წოდებული, დროებითი სიკვდილი (პროპი 1946: 43), რაც მამაკაცთა ტყის სახლის ინსტიტუტისათვის იყო დამახასიათებელი (პროპი 1946: 97). ყმაწვილმა თავიდანვე იცოდა, რომ იქ წასვლით მიდიოდა სიკვდილზე, შემდეგ კი დარწმუნებული იყო, რომ, მართლაც, მოკვდა და მკვდრეთით აღდგა. აღმდგარი ვაჟი ახალ სახელს იღებდა (პროპი 1946: 44). ზღაპარში ჩანს, რომ მისი გამირის ვერ ცნობა იყო აუცილებელი ნიშანი მისი ტყიდან დაბრუნებისა, რაც დაკავშირებული იყო მის მიცვალებულთა ქვეყანაში ნამყოფობასთან (პროპი 1946: 120). „თავისებური ეტიკეტი მოითხოვდა, რომ უკან დაბრუნებულს აღარ ხსომებოდა თავისი ადრინდელი სახელი, თავისი მშობლები, სახლი. ითვლებოდა, რომ

ის იყო ახალი, სხვა, გარდაქმნილი, გარდაცვლილი და აღმდგარი ადამიანი სხვა სახელით. სხვა მხრივ, მშობლებიც ცდილობდნენ, თავი ისე დაეჭირათ, თითქოს ვერ ცნობდნენ და თუ ის შინ ნამყოფი არ იყო რამდენიმე წელი, შეიძლება მაშინ, მართლაც, ვეღარ ეცნოთ“ (პროპი 1946: 121). არა მარტო უძველეს დროში ჩვენს საუკუნემდეც კი საქართველოს მთაში ადამიანს ნათლობისას მეორე სახელს ანიჭებენ (დ. გოგოჭურისა და ა. არაბულის ინფორმაციით).

მოკვდავი და მკვდრებით აღმდგომი ღვალებებისადმი მიძღვნილ მითებში დაპირისპირება ცოცხალთა სამყაროს გამგებლობისათვის, მასზე მეფობის მოსაპოვებლად ხდება – ამქვეყნიური ბუნების მარადიული განახლების შესაძლებლობის მოსაპოვებლად. ეს კი, იმ უძველესი რწმენის მიხედვით, ხელეწიფება მხოლოდ ყოვლის შემძლე – გარდასახვის, მეტამორფოზის უნარის მქონე მზის ღვთაებას. სწორედ მას შესწევს ძალა მიძინებული სამყაროს გამოღვიძებისა, განახლებისა და აყვავებისა. ე.ი. სამყაროს გამგებელი ერთია, მოგვიანებით უკვე ანთროპოლოგიური სახით წარმოდგენილი ორსახოვანი ღვთაება. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იგივე ითქმის ჯადოსნური ზღაპრების გენეტიკურად მითოსური წარმოშობის ურთიერთ დაპირისპირებულ გმირებზეც – უმცროს და უფროს ძმებზე, უმცროს და უფროს დებზე, თუ ხელმწიფის ვაჟსა და გველეშაპზე (დევზე).

უძველეს პერიოდში ქვეყნის ხელმწიფესაც მიეწერებოდა ღვთაებათა ძალმოსილება ბუნებრივ მოვლენებზე ზეგავლენის მოხდენის შესაძლებლობების ჩათვლით. ე.ი. ხელმწიფეც ღვთაებათა შესაძლებლობების მატარებლად ითვლებოდა: მასზე იყო დამოკიდებული მზის ბრწყინვა; ღრუბელთა, მდინარეთა ქმედებები; მიწის ნაყოფიერება... ამასთანავე ფარაონების ძალაუფლება ვრცელდებოდა არა მარტო ეგვიპტეზე, არამედ ყველა ქვეყანასა და ხალხზე (ფრეზერი 1931: 123-124). ფარაონი V დინასტიამდე ზედღვთაება იყო. ის „რას შვილად“ გამოცხადების შემდეგაც, ოფიციალური დოგმის თანახმად, ინარჩუნებდა ღვთაებრივობას, მაგრამ აქედან უკვე იწყება მისი „გაადამიანების პროცესი“ (ხვედელიძე 2006: 47). როგორც ჩანს, სწორედ ხელმწიფეთა ღვთაებრივ წარმომავლობაზე არსებულმა რწმენამ აქცია ზღაპრში მეფე თუ მისი ვაჟი წამყვან ძალად. ეს უკანასკნელი ხომ ქართულად უფლისწულადაც იწოდება. როგორც ჩანს, ამ პერიოდიდან მოყო-

ლებული იტვირთა მეფემ თუ მისმა ვაჟმა ღვთაებრივი მოვალეობების შესრულება ზღაპარში. ამ ტიპის ზღაპრებში დაპირისპირებულ მმართველ საბოლოო გამარჯვება ხომ სწორედ მას რჩება, ვინც „იმ“ ქვეყნის მბრძანებლისაგან დაიხსნის დედოფალს, დაბრუნდება მასთან ერთად და ხელმეორედ იქორწინებს. იმ ჯადოსნურ ზღაპრებშიც, სადაც დები უპირისპირდებიან ერთმანეთს, ის და იმარჯვებს, რომელიც ხელმწიფის ტახტის გამზიარებელია – მისი მეუღლე. ე.ი. ჯადოსნური ზღაპრის დედააზრიც სამეფო ტახტის სრულყოფილებისათვის ზრუნვაა, რაც ისევ და ისევ ამ ქვეყნიური სამყაროს კეთილდღეობისათვის იყო აუცილებელი.

საერთოდ, სამყაროს მარადიული განახლების იდეის მატარებელია ყველა ხალხის უძველესი რიტუალებიც და უძველესი ფოლკლორული ჟანრის ნაწარმოებებიც. ეს მთავარი მამომრავებელი ღერძი საბოლოოდ არ იკარგება და ის მოგვიანებითაც იჩენს თავს: მაგალითად, „ეთერიანის“ ეპოსში ხელმწიფე და ვეზირი ერთმანეთს დედოფლისათვის უპირისპირდებიან, ქისტურ თქმულებაშიც სასურველი ქალის მოსაპოვებლად ხდება დაპირისპირება ბატონსა და მის ქვემეგრდამს – მწყემსს შორის. საქმე ის გახლავთ, რომ სასურველი მიზნის მისაღწევად – ხელმწიფობის მოსაპოვებლად მხოლოდ ტახტისა და სასახლის დაუფლება არ არის საკმარისი, მეფეს დედოფალიც უნდა ჰყავდეს. დედოფლის გარეშე ის ვერ განახლებს ბუნებას და ვერანაირ სიკეთეს მოუტანს ქვეყნიერებას. მთელ რიგ მითებშიც ხომ პირდაპირ ჩანს, რომ სასურველი ქალის დასაუფლებლად ხდება გამუდმებული ქიშპობა ქვეყნიერებაზე გამგებლობისათვის. ე.ი. ამიტომ იყო აუცილებელი, ღვთაებას ქალღმერთი ჰყოლოდა. ამდენად, სწორედ ამგვარი მითოსური გააზრების კვალი ჩანს „ეთერიანშიც“, როცა ამქვეყნიური სასახლის მფლობელს – მეფეს (დაქორწინებული უფლისწული უკვე მეფეა) უპირისპირდება ვეზირი – მურმანი. ეს კი ის არსებაა, რომლის კომპიცი ხელმწიფის სასახლისგან კარგად შორს არის – ცხრა მთის იქით, „იმ“ ქვეყანას, სადაც მისასვლელად სამი თვეა საჭირო.

სწორედ ამ მიზნით განხორციელებულ დაპირისპირებას ეწირება აბესალომი. ის სწორედ მაშინ იღუპება, როცა მურმანი წარსტაცებს დედოფალს – უდედოფლოდ დარჩენილი კი ხელმწიფე ვეღარ იქნება. ყოველივე ეს მის დაუძლურებამდე – დაბერე-

ბამდე უნდა მოხდეს ისევე, როგორც მზის ღვთაებისა. მხოლოდ სამყაროს ახალგაზრდა გამგებელს შესწევს ძალა განმაახლებელი ენერგიით აღვსებისა და – მკვდრეთით აღდგომისა. ე.ი. ის მუდამ ჭაბუკი უნდა იყოს, რათა არ შესუსტდეს მასში ქვეყნიერების გამანაყოფიერებელი ძალა. ის სწორედ ამ პერიოდში შეძლებს, ქვესკნელში ჩასულმა აღიდგინოს თავისი ძალმოსილება, დაიბრუნოს დედოფალი, შესაბამისად – სამეფო გვირგვინი და აღდგეს მთელი ქვეყნიერების საკეთილდღეოდ. მხოლოდ ამ შემთხვევაში იქნება დედამიწა აყვავებული, გაბრწყინებული და, რაც მთავარია, მარადიული. სწორედ ამიტომ არიან მარად ჭაბუკნი ნაყოფიერების ძალის მომნიჭებელი მზის ღვთაებები და სწორედ ამიტომ ილუპებიათ ისინი ახალგაზრდები. მზის ღვთაება ოსირისს ამიტომ კლავს საკუთარი ძმა სეთი, ამიტომ ილუპება ადონისი ტახად ქცეული არესის მიერ, ამიტომ უპირისპირდება აპოლონს პითონი, მარდუქს – ურჩხული, ჰორუსს – აპეპ გველი, ინდრა ელვათმტყორცნელს – გიგანტური გველი ერიტრა, იაპონიის სუსა ნო ვოს – რვა თავიანი და რვა კუდიანი დრაკონი იამატანო ოროტი და ა.შ. ვის შესწევს ძალა მზის ღვთაების დამარცხებისა, თუ არა მის ტოლსა და სწორს, ასეთი კი მხოლოდ ისევ მზის ღვთაებაა. თუმცა, ფაქტია, რომ არც მკვლელია მარადიული და ისიც ილუპება თავისივე მოკლეულის მიერ. მაშინ, როდესაც მზის ღვთაება ერთადერთია, გამოდის, რომ მისი მკვლელი იმ ქვეყანას გადასული – მზის ღვთაებაა. ე.ი. ისინი ერთმანეთის მეტამორფოზული სახესხვაობები არიან – ერთმანეთის ორეულები: ოსირისი მიწის ქვეშეთში სეთის სახეს იღებს, ადონისი – არესისას, აპოლონი – ურჩხულისას და ა.შ. ე.ი. მზის იმქვეყნიური ღვთაება მხოლოდ გარდასახვა ამქვეყნიური მზისა, ის მხოლოდ ფერშეცვლილი მზეა. ამდენად, ღვთაების სიკვდილი და დაბადება პერიოდულად უნდა ენაცვლებოდეს ერთმანეთს. ეს კი ისეთივე მარადიული კანონზომიერებაა, როგორც – დაღამებისა და გათენების, ზამთრისა და გაზაფხულის ურთიერთმონაცვლეობა. ე.ი. ამ ბუნებრივ მოვლენებთან გადაჯაჭვულად გაიზრებოდა მზის ღვთაების სიკვდილისა და შემდეგ უკვე მისი მკვლელის გარდაცვალების გარდუვალობა. ყოველივე ეს კი იმდენად შთამბეჭდავი იყო და მთელი კაცობრიობისათვის იმგვარი კეთილისმყოფელი იმედის მომგვრელი, რომ ყველა ხალხი აღიარებდა მზის ღვთაების განუზომელ ძალმოსილებას,

რაც მათ რწმენაში ისახებოდა. მითებთან დაკავშირებით აქ გამოთქმულ მოსაზრებას ამყარებს ჯადოსნურ ზღაპართან დაკავშირებით ვ. პროპის თვალსაზრისი, რომ გველეშაპის მკვლელი მზის ღვთაება გველეშაპისაგან არის შობილი (პროპი 1946: 55). ზღაპრების მიხედვით მეც აღვნიშნავდი, რომ სწორედ მზე არის თავისივე მშობელი გველეშაპის მკვლელი; ამასთანავე მნიშვნელოვანია ისიც, რომ სულერთია, გმირი გველეშაპის ორგანიზმშია ნამყოფი, თუ გარედან კლავს მას, ის მაინც გველეშაპისგან დაბადებულად ითვლება (ჩოლოყაშვილი 2004: 55). ჯადოსნური ზღაპრის მთავარი ვაჟი გმირისა და გველეშაპის სამკვდრო-სასიცოცხლო დაპირისპირებასთან დაკავშირებითაც უნდა ითქვას, რომ მზეჭაბუკი და გველეშაპი (დევი) გენეტიკურად ერთი და იმავე ღვთაებრივი არსების ორი სახესხვაობაა (ჩოლოყაშვილი 2004: 57). ამდენად, ჭაბუკი (მფრინავი რაში, არწივი, ფასკუნჯი) ამქვეყნიური სახეა მზის ღვთაებისა; გველეშაპი კი – ქვესკნელისა. ე.ი. ზღაპარშიც, იმისდა მიუხედავად, ქალი ჭაბუკის ცოლია, თუ – გველეშაპისა, ის ერთ არსებას ეკუთვნის – ხან ცოცხალთა სამეფოში, ხან მიცვალებულთა ქვეყანაში (ჩოლოყაშვილი 2004: 58-59). ე.ი. მითების მსგავსად, ასეა ზღაპრებშიც. საერთოდ ცნობილია, რომ სიკვდილი იგივე დაბადებაა (ფრეიდენბერგი 1978: 208; პროპი 1946: 385), რამეთუ ერთის სიკვდილი იწვევს მეორის დაბადებას. ამდენად, გველეშაპი იმქვეყნიური – მიცვალებულთა სამეფოს მზეა, მისი მკვლელი ჭაბუკი კი – ამქვეყნიური მზე (ჩოლოყაშვილი 2004: 55). მათ ერთობაზე ქართულ ზღაპარშიც არის მინიშნება: „იმ სოფელს რომ გასცდნენ, გადიძრო გველეშაპმა ტყავი და ისეთი ვაჟკაცი გამოდგა, რომ უკეთესი აღარ იქნებოდა“ (რაზიკაშვილი 1952: 47).

„ეთერიანში“ ორმაგი ბუნებისანი არიან არა მხოლოდ მისი მთავარი გმირები, არამედ მეორე ხარისხოვანნიც – აბესალომის ოჯახის წევრები: დედა და და. ეს ფაქტი ნაწარმოებში დააფიქსირა მ. ხუხუნაიშვილ-წიკლაურმა, მას შემდეგ, რაც ყურადღება გაამახვილა მათ საკუთარ სახელებზე. ტექსტის ერთ-ერთი ვარიანტის მიხედვით აბესალომის დედა უშტარ-ნათელად იწოდება. ამ ორ ფუძიანი სახელის პირველი ნაწილი „უშტარ“ უსინათლოს ნიშნავს. აბესალომის და კი სხვა ვარიანტის მიხედვით „უსინათლამაზია“ (ხუხუნაიშვილი-წიკლაური 1999: 58). ორივე მათგანის ეს ორსახელიანობა, რომელთა აზრიც ურთიერთ დაპირისპირე-

ბულს – სიბნელესა და სინათლეს აღნიშნავს, მკვლევარმა წარმართული ეპოქის ორსახოვან ღვთაებას დაუკავშირა (ხუხუნა-იშვილი-წიკლაური 1999: 58).

ქართული ეპოსის ურთიერთ დაპირისპირებული მთავარი გმირები – აბესალომი და მურმანიც იმ უძველესი ტრადიციული რწმენის საფუძველზე შექმნილი მხატვრული სახეებია. თავად „ეთერიანი“ კი, ქვეცნობიერად, დღემდე მატარებელია მოკვდავი და მკვდრეთით აღმდგომი ღვთაებებისადმი მიძღვნილი უძველესი მითოსური გააზრებისა. აქ უკვე თვალნათლივ ჩანს, რომ მეფობისთვის – სანუკვარი და სავალდებულო მიზნის მისაღწევად აუცილებელია ქვეყნისა და, მითუმეტეს, სამყაროს გამგებელს დედოფალიც ჰყავდეს. მითებშიც ხომ სწორედ ამიტომ ცდილობს მეტოქე მეფეს დედოფალი წარსტაცოს. მხოლოდ დედოფლის მფლობელი შემღებებს ტახტისა და სასახლის დასაკუთრებას. აბესალომთან დაპირისპირებულ მურმანსაც აქვს თავისი სამფლობელო, იქ – კოშკი, მაგრამ უდედოფლოდ ის მხოლოდ ვეჭირია სხვის კარზე. ე.ი. მზისქვეშეთის გამგებლობა მხოლოდ მას დარჩება, ვისაც დედოფალი ეყოლება. უძველეს მითებშიც, ძირითადად, ჩანს, რომ მურმანის მითოსური წინაპრებიც ქალის გამოტაცებით ცდილობდნენ ამქვეყნიური გამგებლების დამარცხებასა და ამგვარად თავის დამკვიდრებას: მაგალითად, ადონისს არესი ქალის გულისთვის კლავს, რომელსაც შემდეგ მწარედ დასტირის აფროდიტე; თამუზსაც ტირილით ეძებს იშთარი... ქრისტიანულ ეპოქაში მურმანი უკვე არაერთგზის მოიხსენიება ეშმაკად, ეშმაკისათვის სულ მიყიდულად. ე.ი. აქ უკვე სახელდებით მინიშნებაა იმაზე, რომ ის იმქვეყნიური ბოროტი ძალაა, ამქვეყნიური კეთილი ძალის მარადიული მტერი.

ამდენად, ქართულ ეპოსში მოთხრობილი ტრაგიკული სიყვარულის ისტორია აღემატება ადამიანურ ურთიერთობებს და ესადაგება ღვთაებათა ტრფიალს. ე.ი. ამ ნაწარმოებში დღემდე შემორჩენილია იმ მითოსური აზროვნების კვალი, რომელიც თავის დროზე გააჩნდა ყველა უძველეს ხალხს და რომელიც ნაყოფიერების მომნიჭებელ მოკვდავ და მკვდრეთით აღმდგომ ღვთაებათა მარადიული ძალმოსილებით იყო გამსჭვალული. მისი ურთიერთ დაპირისპირებული ორი გმირიც, გენეტიკურად ამოზრდილნი არიან იმ უძველესი ღვთაების ორსახოვნებიდან.

ათასწლეულების მანძილზე მითოსური აზროვნების სფეროში მომხდარი ცვლილებების მიუხედავად ადრინდელი რწმენის ძალმოსილების კვალი ფოლკლორულ ნაწარმოებებში კარგა ხანი საბოლოოდ მაინც არ ქრება და გარკვეული ფორმით ისევ აგრძელებს არსებობას. მაგალითად, მიუხედავად იმისა, რომ „ეთერიანში“ მის პერსონაჟებს სოციალური სტატუსიც კი ენიჭებათ (აბესალომი ხელმწიფეა, მასთან დაპირისპირებული მურმანი კი – მისი ვეზირი; ერთს სასახლე აქვს, მეორეს – კოშკი და ა.შ.), ისინი მაინც იმ უძველესი რწმენით არიან დადგასმულნი. „ეთერიანში“ მხოლოდ მას შემდეგ აღმოცენდებიან ეთერი და აბესალომი იად და ვარდად, რაც ეთერი დაბრუნდება აბესალომთან. ბუნების ამ სასწაულს მხოლოდ მათი ერთობა განაპირობებს. მათ საფლავთა შორის მურმანის ეკლად აღმოცენება კი იმ რწმენის განმტკიცებას ემსახურება, რომ სამყაროს ფერისცვალება კვლავაც გაგრძელდება, ეს კი კაცობრიობის მარადიულობის გარანტიაა.

ამგვარად, „ეთერიანმა“ უთუოდ, შემოინახა და ჩვენამდე მკრთალი ფორმით მოიტანა ის იმედიანი განწყობა, რაც იდო თავის დროზე მოკვდავი და მკვდრეთით აღმდგომი ღვთაებებისადმი მიძღვნილ მითებში. ე. ი. ამ ნაწაროების თავდაპირველი დედააზრიც, უძველესი მითების მსგავსად, ის არის, რომ მიძინებული ბუნება და სამყარო მარადჟამს განახლებადია და ყოველგვარი ფერისცვალების მიუხედავად – უკვდავი. დიახ, აბესალომისა და მურმანის დაპირისპირების თავდაპირველი მიზანი ნამდვილად სცილდება სასიყვარულო სამკუთხედით გამოწვეულ ადამიანურ კონფლიქტს და შეფარვით უძველესი მითოსური მსოფლალქმიდან მომდინარეობს. ეს კი ის მითოსია, რომელშიც დაფიქსირებულია ასტრალურ ღვთაებათა რწმენის პერიოდში აღქმული სამყარო და რომლითაც გამსჭვალული იყო ყველა უძველესი ხალხის მსოფლხედვა. უხსოვარ პერიოდში საყოველთაოდ გავრცელებული მითოსური იდეის არ დავიწყება და მისი კვალის ჩვენამდე მოღწევა კი „ეთერიანში“ განაპირობა მასში მითოსურ სახე-სიბოლოთა არსებობის პარალელურად ადამიანურ გრძნობებსა და პერსონაჟთა ქმედებების მორალურ შეფასებაზე გაკეთებულმა აქცენტებმა.

დამოწმებანი:

ბარდაველიძე 1957: Бардавелидзе В.В. *Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен*, Тб.: Изд.Акад.Груз. ССР, 1957.

გიორგაძე 1993: გიორგაძე მ. *ქართული ხალხური კალენდარული პოეზია*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1983.

კასირერი 1983: კასირერი ე. რა არის ადამიანი? თბილისი: 1983.

კიკნაძე 2001: კიკნაძე ზ. *ქართული ხალხური ეპოსი*. თბილისი: გამომცემლობა „ლოგოს პრესი“, 2001.

კოტეტიშვილი 1961: კოტეტიშვილი ვ. (შემდგენელი). *ხალხური პოეზია*. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1961.

კოტეტიშვილი 1967: კოტეტიშვილი ვ. *რჩეული ნაწერები*. თბილისი: 1967.

მარი 1927: Марр Н. Яфетический сборник, V. 1927.

პროპი 1946: Пропп В.Я. *Исторические корни волшебной сказки*. Л.: 1946.

პროპი 1984: პროპი ვ. *ზღაპრის მორფოლოგია*. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1946.

რაზიკაშვილი 1952: რაზიკაშვილი თ. (შემდგენელი). *ქართული ხალხური ზღაპრები*. თბილისი: 1952.

ფრეზერი 1931: Фрезер Дж. *Золотая ветвь*, М., 1980//Вып. I –1928// Вып.IV-1931.

ფრეიდენბერგი 1978: Фрейденберг. *Поэтика сюжета и жанра периода античной литературы*. Л.: 1978.

ქისტური 1855: *Лоза любви*, *Зурна*, 1855, ст.155-174.

ჩიქოვანი: ჩიქოვანი მ. (შემდგენელი). *ეთერიანი, ქართული ხალხური პროზის მრავალტომეული*, IV, ხელნაწერის სახით ინახება შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის განყოფილებაში.

ჩოლოყაშვილი 2004: ჩოლოყაშვილი რ. *უძველეს რწმენა-წარმოდგენათა კვალი ხალხურ ზღაპრულ ეპოსში*. თბილისი: გამომცემლობა „ნეკერი“, 2004.

ჩოლოყაშვილი 2009: ჩოლოყაშვილი რ. *ზღაპარი და სინამდვილე*. თბილისი: გამომცემლობა „ნეკერი“, 2009.

ჩოლოყაშვილი 2016: ჩოლოყაშვილი რ. *ეთერის, აბესალომისა და მურმანის მითოსური სახეები „ეთერიანში“*. ქართული ფოლკლორი, 8 (XXIV). თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2016.

შენგელაია 1955: შენგელაია დ. *წერილები*. თბილისი: 1955.

ხვედელიძე 2006: ხვედელიძე მ. ეგვიპტის ფარაონი – „ღმერთი“ თუ „ადამიანი“? *კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული*, XII. თბილისი: 2006.

ხიდაშელი 2001: ხიდაშელი მ. *სამყაროს სურათი უძველეს საქართველოში*. თბილისი: გამომცემლობა „ნეკერი“, 2001.

ხუხუნაიშვილი-წიკლაური 1998: ხუხუნაიშვილი-წიკლაური მ. „ეთერიანის“ მითოსური ძირების შესწავლისათვის“. *ლიტერატურული ძიებანი*. თბილისი: 1998.

ხუხუნაიშვილი-წიკლაური 1999: ხუხუნაიშვილი-წიკლაური მ. „აბესალომის დედისა და დის მითოსური ძირების შესწავლისათვის „ეთერიანში“. *ლიტერატურული ძიებანი*. თბილისი: 1999.

Eka Chkheidze

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

The Mythologema of the Horse in Oral and Archaic Thought

The horse is known in Indo-European mythology as the animal of the sun god. One of Poseidon's title is "The Horse Tamer"— Domaios. He is also credited with his relationship with the goddess of land and fertility, Demetra,— in the form of a horse. In Indian Vedas, even the sun itself is referred to as a horse. There is also a hymn to the sun as a heavenly horse. Helios (Sun) travels daily from east to west in a chariot with four horses. The scientific literature states that one of the four horses in the solar chariot is an eos. In Greek mythology, Eos lives on the east side of the ocean. In the morning he rushes in a two-wheeled cart to inform us of the arrival of his brother, Helios.

Key words: mythology, transformation, international motif, horse.